

Uztapide bertsolariari omenaldia
100. urteurrenean
Euskaltzaindia. Herri Literatura batzordea

Zestoa, 2009-V-14

Uztapideren omenez

ZUBIMENDI, Joxe Ramon

Euskaltzain urgazlea eta Euskaltzaindiko Herri Literatura batzordearen idazkaria

Manuel Olaizola «Uztapide» (Zestoa, 1909 - Oiartzun, 1983) bertsolaria (eta euskaltzain urgazlea) jaio zeneko ehun urteurreneko omenaldia zela eta, Euskaltzaindiaren izenean bildu zen Herri Literatura batzordea Zestoa, 2009ko maiatzaren 14an, *Uztapide, bat-batean* liburua aurkezteko eta batzordearen jendaurreko hitzaldiak egiteko, ondoren ageri den txandan jardunez:

- Herri Literatura batzordearen ezohiko bilera, Zestoako Udaletxean.
- Nikolas Aldai: *Uztapide, bat-batean* liburuaren aurkezpen-hitzak.
- Pello Esnal: «Uztapide bertsolaritzaaren historian: ardatz, gailur eta maisu».
- Antton Aranburu: «Uztapide: eskua bertsoan».
- Joxe Mari Iriondo: «Garai bateko gai-jartzailea».

Xabier Euzkitze batzordekideak egin zuen hizlarien eta gaien aurkezpena, baita Uztapideren omenezko bertsoak asmatu eta kantatu ere ekitaldiaren amaieran.

Zestoako alkate andrea izan zen mahaiburua. Euskaltzaindiari eskerrak emateaz gain, hitz bitan azaldu zuen Uztapide nor izan zen egiaz ezagutzen hasi zela omenaldiko ekintzei esker eta, bereziki, maiatzaren 14ko hitzaldi horiei esker.

Udaletxeko areto nagusian jende askotxo bildu zen entzule, eta gogotik txalotu zituen hitzaldiak; izan ere, ekitaldi goxoa izan baitzen, mamitsua eta umoretsua aldi berean, esanguratsua eta alaia: oso atsegina denentzat. Gainera, entzuleek liburuaren ale bana hartu zuten opari eta, azkenean, moka-
du onak askari.

Uztapide bat-batean (Antologia)

Liburuaren aurkezpen hitzak

ALDAI, Nikolas
Euskadi Irratiko kazetaria

Liburu honen berri ematerakoan, edo eta nola gauzatu den adierazterakoan, aurrena talde lan bat dela nabarmendu behar da. Eta ez edozein taldek egina, gainera. Denboran eta partaidetan zabala eta ugaria den taldearen lanari esker egin bait da liburu hau.

Denborari dagokionean hiru aldi bereizi beharko genituzke. Bata, bertsoak sortu eta jaso zeneko aldia izango litzateke. Eta hor, noski, Uztapide bera azalduko zaigu protagonista nagusi bezala. Jose Manuel Olaizola Urbietta, Uztapide bera eta berarekin kantatu zuten hainbat bertsolari: Basarri, Xalbador, Lazkaotxiki, Mitxelena, Lasarte, Lopategi, Azpillaga eta abar. Baina aldi horretakoetan nabarmendu beharrekoak dira protagonista nagusi horiek kantatutakoak jasotzen ahalegindu zirenak ere. Horien artean daude Patxi Mujika, Antonio Zavala, Martin Ibarguren eta Jose Mari Iriondo. Hauei eskerrak eta zorionak eman behar zaizkie duela 40-50 urte egin zuten ahaleginarengatik.

Urteetan honuntzago etorri, eta joan zen mendearen azken hamabost urteetan Euskadi Irratiak izandako burubidea aipatu beharko genuke bigarren aldi baten ardatz bezala. Euskadi Irratiaren ekimen bati esker eman zitzaizen ezagutzera belaunaldi berriei aipatu dugun lehen aldikoek utzitako uzta mardula.

Eta izan zen bigarren aldi honetan airez, uhinez zetorkionari, ihes egin ez zezan, aparteko arreta eskaini zionik. Zestoako zapatari, Laxaro Garatek, esate baterako. Honek kaset mordo bat bete zuen irratiz emandako ber-

tsoekin. Antonio Zavalak bezalaxe, zapata-kaxatan gordetzen zituen kasetak. Jaso eta gordetzea ezin bestekoa dela, erakutsi ziguten txikitan, baldin eta gerora izaterik nahi bagenuen.

Urteetan gaur arte etorri, eta hirugarren aldi batean, Laxaro Garateren kasetak Xabier Unanuek jasotzen ditu eta ordu askoko ahaleginaren ondoren, paperera pasatzen ditu bertso horiek. Irratiz emandako informazioari esker, noizkoak, nongoak eta nortzuk kantatuak diren zehaztuz egindako transkripzioak, guztiak ere.

Transkripzio horien artean, Uztapide tarteko zela egindako bertso saioekin egin genuen topo, «Uztapide Gogoan» elkarteak mendeurrenerako liburu bat egitea proposatu zuenean. Antologia antzekoa izan beharko zukeen liburu nahi zuten. Galtzak bete lan berarekin zuen zeregina izanik ere, Pello Esnalek liburuaren ardura beregain hartzeko prest zegoela ikusteak gauzak asko erraztu zituen eta animoz beterik ekin genion lanari..

Ahalik eta trabarik gutxiena eginez, Pellori lana errazte aldera izan dira nire ahalegin guztiak zeregin honetan. Eskerrak Pelloren kemenak eta pazientziak ez diren zurrunkaldi bakarrean txautzekoak!!! Eta azkenean, eskuartearen dugu liburu.

Jose Mari Iriondo izan da liburuarekin batera kaleratutako CDaren, konpaktoaren ardura bere gain izan duena.

Uztapide Bat-batean-Antologia dio liburuak azalean. Eta hala da: Uztapidek bat-batean botatako bertsoekin egindako liburu, batetik, eta aldi berean, nik uste esan dezakegula, oraindainokoan egin izan den bildumarik osatuena dela.

Noski, hala ere, osatu daitekeen bilduma. Urrutirago joan gabe, asko eta asko izan dira «Uztapide Gogoan» elkarteak gure eskuetan jarri zituen bertsoaldietatik liburutik kanpora utzi ditugun saioak. Eta agian oraindik ere egon daiteke zokoren batean erdi-galduan Uztapideren bertsoak jasotzen dituen beste grabazio zaharren bat.

Eta bestalde, bai, antologia da liburu hau. Hitzak berak adierazten duenez, aukeratutako loreak, bitxiak, bertso onenak direlako hautatu ditugunak. Nolatan ez jabetu, ordea, hautaketa tarteko den guztietan bezala,

subjektibitateak, norbakoitzaren gustuak ez duela besteenarekin zertan bat etorririk. Guretzat aparta dena, beste batentzat, ez hain ona izan daitekeela; eta alderantzizkoa. Hori gertatu daitekeen zerbait da.

Hori kontuan izanda ere, ordea, eta nahiz eta Uztapide-zale ez izan, bertso-zale baldin bazara, entzule, ez dut uste liburu hau pasatzean zure griña zimeldu edo zapuztuko zaizunik. Ziur nago batean ez bada bestean, edo eta agian guztietan, aurkituko duzula zertaz gozatu.

Diodan bezala, nahiz eta jakin nik eta zuk ez dugula zertan apeta berekoak izan, nik aitortzen dut gozatu egin dudala liburu hau prestatzerrakoan.

Gozatu, lur-samurrean hesolak mazoka sartzen direnean bezala, edo lur-samurreko jorra-lekuan atxurrean aritzean bezala. Horrelaxe, esker-onoak baitira Uztapideren arrazoi-beteko bertsoak. Eta asko dira liburuan zehar aurkituko dituzun gisa hontako bertsoak.

Baina badira, eta ez gutxi, arrazoi-galduan, hala ere alderoari fin eutsiz kantatutako ale dotoreak ere. Honelakoetan, gainera, aparteko disdira izaten bait du kantu-lagunaren aleak; batez ere, kantu-lagun hori Xalbador denean. Edo Lasarte, Basarri, Lazkaotxiki, edo eta Jose Lizaso. Eta zer esan eskolatugabeak izan arren, herri-memoria gardenetik hain ugari edanak ziren Perurenarekin edo Xaltorekin Uztapidek egindako saioetaz? Bakarren bat edo beste jasotzen da liburuan. Seguru gozatuko duzula, entzule, bai irakurritz edo kantatuz.

Eta hunkituta aritu izan naiz liburu honen pasarte bat baino gehiago idazterakoan. Uztapideren bertsoteak bai baitu grazia hori. Bai farmurria sortarazteko eta baita malkoak isuarazteko ere.

Uztapideren bertuteetako bat izan zen, bestalde, kantu-lagunaren pareko aritzea, batez ere plazan ari zenean; artista handiek ohi duten bezala. Besterik zen txapelketetan eta sariketetan. Eta oraindik bada beste kapitulu bat Uztapide harrigarri egiten duena. Bere lagunarteko saioetan isuritzen zuen bertsote aparta. Umerez eta pikardiaz betea.

Guzti horietatik muestra bat baino gehiago aurkituko duzu, entzule, liburuan zehar. Eta jabetuko zara, nola Uztapidek eta bere garaikideek gauzatzen duten, urtez urteko beren ahaleginari esker, Pizkunde garaian abiatu-

tako iraultza hura. Nola gerra-ondorengo basamortu hartan osatu zuten, oraindik ere hein haundi batean indarrean dagoen bertso egutegia, eta finkatu zuten plazako bertsoa.

Isil nadin, ordea, guzti honetaz mintzatuko bait zaizue orain Pello Esnal, liburu honen arduradun nagusia. Ni gustura nintzateke zuetako bakoitzak liburu hau maixiatu, eta bere horrietan, itulan bezala atzera-aurrera batzuk egin ondoren, «honelakoxe bat merezi zian Uztapidek» esango balu. Bestetik ez. Mila esker zuen arretarengatik.

Uztapide bertsolaritzaren historian: ardatz, gailur eta maisu¹

ESNAL, Pello

Euskaltzain urgazlea eta Euskaltzaindiko Herri Literatura batzordekidea

Manuel Olaizola, «Uztapide» bertsolaria (Zestoa, 1909 – Oiartzun, 1983), 1935a baino lehenago plazaratu zen² eta 1972ko apirilaren 30ean gelditu kantatu ezinda, Donostian, Anoeta pilotalekuan (gaur egun Atano III.a denean). Bitarte horretan, ia berrogei urtean jardun zuen lagunartez lagunarte eta plazaz plaza bertsotan, hainbat bertsolarirekin batera (Basarriekin, hogeita sei urtean); eta hiru aldiz izan zen Euskal Herriko txapeldun: 1962, 1965 eta 1967ko bertsolari-txapelketa nagusietan. Bertsolari eta bertsozaleen ahotan dabil, hil eta hogeita sei urte geroago ere.

Aurten (2009an), Uztapide jaio zeneko mendeurrena ospatzen ari garenez, merezi du hura bertsolaritzaren historian kokatzea, eta ikustea zer leku bete zuen eta zer-nolako ondarea utzi zigun. Horrexetan saiatuko naiz idazlan honetan, soil-soil bada ere, bi puntu zirriborratuz. Lehenengoan, bertsolaritzaren historiaren begiratu azaleko bat eskainiko dut. Bigarrenean saiatuko naiz eskenatoki horretan kokatzen Uztapideren bat-bateko bertso gintza eta itzala.

¹ *Uztapide bat-batean* liburua (Aldai, Esnal, 2009) aurkezteko prestatutako lana. Zestoa izan zen aurkezpena, 2009ko maiatzaren 14an.

² Basarrik esan zuenez, Uztapiderekin 1935ean kantatu zuen lehenengo aldiz, Oikian; baina ez zekien zehazten zein egunetan, nahiz eta zioen San Isidro egunaren (maiatzak 15) inguruan izan zitekeela (Aldai; Esnal, 2009: 21). Ordurako plazaratua zen Uztapide. Berak dioenez, Lasturren kantatu zuen lehenengoz plazan, Kortatxorekin, San Nikolasetan (Uztapide, 2009: 155; Aldai; Esnal, 2009: 368; abenduaren 6an da San Nikolas eguna); urteak, beranduenik, 1934a izan behar du.

1. Bertsolaritzaren historia: bi mugarri

Ezagunak ditugu bai Antonio Zavalak, bai Santiago Onaindiak eta bai Juan Mari Lekuonak eskainitako bertsolaritzaren historiak. «Bosquejo de historia del bersolarismo» du izenburu Zavalarenak (Zavala, 1996: 111-253). *Gure bertsolariak* liburuan ematen digu berea Onaindiak (Onaindia, 1964: 197-331). Eta bi lekutan ditugu Lekuonaren historia eskematikoak: «Bertsolariak historian: sailkapen-saioa» lanean (Lekuona, 1982: 109-121) eta «Historia del bertsolarismo» atalean, «Literatura oral vasca» lanaren baitan (Lekuona, 1998: 90-100).

Ez da nire asmoa historia horiek berrikustea eta, are gutxiago, berridaztea. Baina kontuan izatekoak dira horien mugak: 1936an amaitzen da Zavalarena, 1963an Onaindiarena, eta 1978an eta 1980an Lekuonarenak; bi azken aditu hauenak, idazten dituzten egunetan. Zavalak ere ekar zezakeen haria 1963raino –ordukoa du lana, lau hitzalditan eskainia–, baina arrazoi historiko batek etenarazten dio 1936an; izan ere, «el año 1936 termina una etapa del bersolarismo para dar comienzo a otra, en la cual nos encontramos [1963an]» (Zavala, 1996: 252).

Nire ustez, Zavalaren hitz horiek berek balio dute, aldeak alde, 1980rako ere. Eta, hala, bi mugarri handitzaz jo ditzakegu 1936 eta 1980 urteak bertsolaritzaren historian; eta, horren arabera, hiru aro edoaldi bereiz ditzakegu historia horretan: 1936a baino lehenagokoa, 1936tik 1980ra bitartekoa eta 1980tik gaurdainokoa.

Puntu honetan, ur handitan sartu gabe, bi mugarri horiez jardungo dugu, mugarri bakoitzean bertsolari erabakigarri bana aipatuz: lehenengoan, Basarri; bigarreanean, Amuriza.

1936: Basarri

Antonio Zavalak, aipatu berri ditugun hitz horien ondoren, honela jarraitzen du, 1936 urtea zergatik den mugarri arrazoituz:

Además de un acontecimiento externo, la guerra, suceden otros varios, internos al bersolarismo, que marcan el fin de una época y el comienzo de

otra: la muerte de Txirrita, cabeza y representante de una generación; la celebración en San Sebastián de dos campeonatos con el nombre de Bertsolari-eguna, día del bersolari, el 20 de enero de 1935 y el 19 de enero de 1936; el libro Literatura oral euskérica de D. Manuel Lecuona; y las publicaciones de D. Juan José Macazaga [...]. Todos estos eventos eran signos claros de que se empezaba a cambiar de criterio respecto de los bersolaris.

En los dos campeonatos citados se dieron a conocer, como esperanzadoras promesas, Basarri y Uztapide, cabezas ambos de la generación de bersolaris de la posguerra, a la que hemos excluido de nuestro trabajo.

Zavalaren hitz horien osagarri, hiru gai aipatu nahi nituzke orain, oso labur bada ere: 1) Jose Manterola eta XIX. mendeko bertsolari-lehiaketak, 2) 1935eko eta 1936ko bertsolari-txapelketen testuingurua eta 3) Basarriren bertsolari-proiektua.

Jose Manterola eta XIX. mendeko lehiaketak

Antonio Zavalak sutsu hitz egiten du Jose Manterolaz, bere bertsolaritzaren historian (Zavala, 1996: 204-210). Baina «El bersolarismo» izeneko idazlanetik jaso ditut ondorengo hitzak, argibide jakingarria eskaintzen digutenez (Zavala, 1996: 263-264):

Al terminar la segunda guerra carlista surge en el país un movimiento a favor de su lengua. Se diría que el pueblo vasco, ocupado hasta entonces en la defensa de su estructura foral y derrotado en esta batalla, se dispone ahora a la salvaguarda de este otro constitutivo de su esencia. Sus ojos se fijan entonces en el bersolarismo, que nadie, excepto Iztueta primeramente y Gorosábel después, había sabido ver, y lo cataloga como uno de los elementos más importantes e íntimos del alma popular.

Vinieron entonces los concursos. No nacen, como el desafío, del mismo pueblo; es la clase culta la que se los procura a éste. Su más decidido impulsor fue José Manterola, principal artífice de este movimiento en favor del idioma.

Lehiaketan artean ezagunena, noski, Azpeitiko Lore Jokoetakoa da. Jakina denez, Manterolak ez baina, Antonio Abbadiak eratzen zituen Lore

Jokoak. Eta horien baitan izan zen, 1893an, Azpeitiko lehiaketa, ondoren mikatza ekarri zuena: Udarregi eta Pello Errotaren arteko sesioa eta haserrea (Zavala, 1963)³. Aurretik, ordea, izan ziren beste lehiaketa batzuk. Esaterako, Irunen 1881eko irailaren 9an jokatua (Zavala, 1996: 263-264)⁴.

Orain, dena den, merezi du azpimarratzea, eta gogoan hartzea, bertsolaritaz egindako balorazioa, «herri-arimaren osagai garrantzitsu eta barnekoienetako bat», beti ere kontuan izanda «klase kultuak» egindako balorazioa dela.

Berehala, ordea, XX. mendearen hasieran, klase kultu berak gutxietsi egingo du bertsolaritza, garbizalekeriaren izenean, mordoiloa omen da-eta bertsolariek darabilten euskara. Ondorioz, puska batean ez dira lehiaketak antolatuko. Merezi du gogoratzea nola dioen Zavalak (Zavala, 1996: 265):

Pero a principios de siglo se puso de moda el purismo del lenguaje. El vascuence hablado estaba corrompido; había que purificarlo. Vino, en consecuencia, el desprecio al bersolari. Éste, impertérrito, siguió cantando en las plazas de aldea y en las tabernas y sidrerías: pero ya no hubo concursos.

³ Antonio Zavalaren *Azpeitiko Premiyoaren bertsoak* liburuan dugu lehiaketa horren berri zehatza, eta ondoren sortutako liskarraren emaitza (bertsotan) oparoa. Esaterako, hor kontatzen du nola udaletxeko balkoitik kantatu zuten, arratsaldeko lau eta erdietan hasita, besteak beste, Joxe Bernardo Otañok, Udarregi eta Pello Errotak, bost mila entzuleren aurrean, hiru gizon ospetsu epaile zituztela: Resurreccion Maria Azkue, Domingo Agirre eta Felipe Arrese.

⁴ Bederatzi bertsolari izan ziren partaide: bi asteasuar (Pello Errota eta Juan Kruz anaia), bi Usurbilgo (Gorria eta Udarregi), hiru hondarribiar (Labandibar anaiak), Juan Jose Belderrain, Zizurkilgoa, eta Oloki, Igeldokoa. Lehenik, gaia emanda jardun zuten binaka; gero, bertsolari batek puntua jarrita eta besteak bertsoa osatuz. Merezi du gogoratzea zein gai ipini zizkieten ere, eta zer ordenatan: Pello Errota eta Udarregiri, *baldin elkartzen bagera euskaldunak, izango ditugu oraindik zorientasunak* (gogora dezagun amaitu berria zela bigarren gerra karlista); Gorria eta Juan Kruz Elizegiri, *baserriarren bizia hobea da kaletarrena baino*, eta Gorriak kaletararren alde egingo zuen eta Juan Kruzek baserriararren alde; Belderrain eta Nikolas Labandibarri, *maiz kalera etortzen dan baserriarra, aberastutzeko modu txarra*; Labandibar beste bi anaietako bat uraren aldeko jarri zuten eta bestea ardoaren aldeko; eta, azkenik, Oloki eta Pello Errotari (Oloki bakarrik gelditu zenez, berriz kantarazi zioten Pello Errotari), Oloki langilea izango zen eta Pello alferra. Epaimahaikoak zein ziren ere badakigu: Arturo Kanpion, Alfonso Maria Zabala, Klaudio Otaegi eta laugarren bat. Hauek, epaia ematerakoan, hiru sailetan banatu zituzten bertsolariak: onenak, Udarregi, Gorria eta Pello Errota; ondoren, Juan Kruz, Belderrain eta Oloki; eta, azkenik, Labandibar anaiak.

Zavalak ezin izan du disimulatu, batetik, klase kultuaren diskurtsoak sortzen dion ezinegona eta, bestetik, bertsolariekiko sentitzen duen atxikimendua⁵.

Manuel Lekuona, Aitzol eta 1935 eta 1936ko txapelketak

Testuinguru horretan etorriko da Manuel Lekuonaren lana (1978: 131-157; 187-257; 259-540): «La métrica vasca» hitzaldia (1918), «La poesía popular vasca» hitzaldia (1930) eta *Literatura oral euskérica* liburua (1935). Berak itzuliko dio bertsolaritzari prestigioa.

Eta, behin prestigioa berreskuratuz gero, hortxe dugu bertsolaritza, berriro ere, euskara eta euskal kulturari eusteko baliagarri. Are gehiago: euskal pizkundeari eragiteko baliabide. Eta, poesia kultuak zeregin horretan huts egin duenez, Aitzolek nahikoa du Manuel Lekuonaren hitz erdi bat, lehen «Euskal jaiak», «Euskeraren Egunak» eta «Olerti Egunak» bezala, orain «Bertsolari Egunak» eratzeko: 1935eko San Sebastian egunez lehenengoa, Basarri txapeldun izendatuko duena; urtebete geroago bigarrena, Txirrita txapeldun izendatuko duena

Horra hor, berriro ere –Zavalaren hitzak erabiliz– «klase kultua» bertsolaritza helburu kulturalen-eta zerbitzuan baliatuz. Horretarako –orain, Julio Urkaregiren hitzak erabiliz–, beharrezkoa izango da, lehenik, bertsolaritza baliario handikotzat jotzea eta, ondoren, bertsolaritza hori promozionatu, horren aldeko giroa piztu, tabernatik antzokira eraman, arlote-mailatik atera. Horrela lortuko da herri-olerkigintzaren bidez herriaren izpiritua erakustea; ahozko literaturaz baliatuz poesia kultua egitea (Urkaregi, 1987: 143-144) ⁶.

⁵ Azken batean, Antonio Zavalaren pentsamenduaren muinean gaude. Deustuko Unibertsitateak *Honoris causa* doktore izendatzen duenean, ideia horiek izango ditu bere hitzaldiaren ardatz (Zavala, 2000).

⁶ Honela dio Julio Urkaregik (Urkaregi, 1987: 139-140; 143-144):

Euskararen ingunuko ekintza guztietan sartuta ikusten dugu «Aitzol». [...] Euskal kulturak jarraitu behar zituen bideak aztertu eta erakutsi zituen artikulu ugarietan zehar. «Pizkunde» proiektua zeukan gogoan, Sabino Aranarengan oinarritu zuena. «Euskal Pizkundera»-ren bultzatzaile izan zen eta nazioaren zutabe-elementuak landu. [...] Sentimendu nazionalaren bilakaeran olerkigintzak zeukan garrantziak jabetu eta olerkigintzari eman zion lehentasuna. «Olerti-Egunak» antolatutako zituen. Olerki-Lehiaketetan plazaratu ziren «Lizardi», «Lauaxeta», «Orixe», besteak beste.

Testuinguru horretan, bete-betean ulertzen dira, besteak beste, Basarri gazteak 1935eko Bertsolari Egunean kantatutako zenbait bertso.

Bai agurraren bi lehen lerroak:

Uso zuri bat inguratu zait
goizean egun argitzez...

Bai beste baten hasiera:

Bertsolariak eman diote
Txeko erriari gorantza.
Mireio batek edergailutan
josia zuan Proventza.

Erraz ulertzen da Basarrik berak eskuratu izana lehen saria. Eta ezin esanguratsua da Txirritaren erreakzioa. Bertso ezagun hau kantatu baitzuen saioaren amaieran:

Larogei urte gaiñean ditut,
nago anketako miñez.
Donostiara etorria naiz
erren aundia egiñez.
Bi bastoirekin txit larri nabil
pausorik eman eziñez.
Euskera ia aztu zait eta
erderarikan jakiñ ez.
Maisu batekin eskolan laster
asi bear det latañez.

Ez dakigu nola ulertuko zuen orduko entzuleak bertso hori. Barre-algara ederrak egin zituela, bai, badakigu. Hala gogoratzen baitzuen Basarrik,

Bertozaletasunak aldaketak bat suposatzen du «Aitzol»en filosofian. «Aitzol»ek promozionatu zuen olerkigintza kultura minoritarismoan erori zen. Ez zuen lortu berak espero zuen arrakasta. Manuel Lekuonari jarraituz, estrategiak bide herrikoiak hartu zituen. Lekuonak eredu herrikoiez baliatzeko gomendatu zion. Herri-olerkigintzaren bidez, herriaren izpiritua erakutsi nahi zuten. Bertsolaritza promozionatzeko ordua zen. Bertsolaritza baloratu eta horren aldeko giroa piztu. Ahozko literaturari prestigioa eman nahirik, txapelketak antolatuta zituen. Lehen txapelketa 1935ean ospatu zen, Kursaal. Bigarrena, Victoria Eugenia, 1936an. Bertsolaritza tabernatik antzokira eraman zuten. Bertsolaritza arlote-mailatik ateratzea lortu zuten, gai altuagoak ipiniz. Ahozko literaturaz baliatu, eta poesia kultura egin nahi.

eta halaxe idatzi baitzuen lekuko batek: Joseba Zubimendik (Zubimendi, 1985: 39-40):

Bertso onek algara ederrak egin-azi zituan. Izan ere bukaeran buru-eskuakin Ariztimuño apaiza erakutsiaz, maixutzat bera aukeratua zeukala adierazten zuan.

Antonio Zavalaren iruzkina falta zaigu, arestiko «éste, impertérito, siguió cantando en las plazas de aldea y en las tabernas y sidrería» haren parekoa.

Basarriren bertsolari-proiektua

Testuinguru berak argitzen du zer izango den Basarriren bertsogintza. Lehen Bertsolari Egunean ez ezik, bizitza osoan izango du Basarrik gogoan helburu bera. Ikus dezagun Juan Mari Lekuonaren eskutik.

Lekuonak oso egoki jakin zuen ikusten eta atzematen zer leku izan zuen Basarrik bertsolaritzan eta zer ekarpen egin zion. «Basarriren bertsolari proiektua» idazlanean argitaratu zuen (Lekuona, 1998: 364-378).

Horixe da hitza: proiektua, egitasmoa. Baina behar bezala ulertuta: ez modu zurrunean, baizik sortzailean. Ez, beraz, alde zurretik bidea eta planak ondo zehaztuta dituen proiektuaren moduan, baizik bidea ibilian egingo duenarenean:

Gauza nabaria da, Basarriren plazako kantugintzaren azpian bertsolari proiektu bat egon dela beti, egitasmo bat; hasieran, beharbada, susmo hutsa zena, baina gerora, bizikizunen eraginez, gero eta argiagoa eta indartsuagoa egiten den proiektua.

Lekuonak, berriro ere, egoki asmatzen du egitasmo horren funtsa azaltzen (nireak dira azpimarrak):

Egitasmo honi esker, eta egitasmo bera zuten beste bertsolariei esker, burutzen da eta mamitzen bertsolaritza berriagoa, pizkunde garaiko bertsolaritza publikoa, hain jakina eta gorena.

Eta egoki asmatzen du proiektuak non duen iturburua erakusten ere:

Egitasmo berri batek oso berea du errealitateari buruzko ikuspegi ezkorra edukitzea. Eta gauzen egoera kaxkarrak zuritzen du, ez gutxi, egitasmo

berria. Antzeko zer bait gertatzen da Basarriren bertsolari proiektuarekin ere. Hutsune eta beharkizun askotxo ikusten ditu 30. urte inguruko bertsolaritzan. Egoerak markatzen ditu proiektu berriaren beharra ezezik, baita bere nolakotasunak eta eragin guztiak ere.

Juan Mari Lekuonak, ondoren, gerra aurreko bertsolaritzaren beharrik gorrienak azaltzen ditu, beti ere Basarriren hitzen arabera: orduko bertsozaleen egoera tamala, bertsolarien jokabide desbideratua, bertsolarien hizkuntza baldar eta traketsa, egoera barrengarrietan kantatzea...

Hain zuzen, egoera ezkor horri buelta ematea izango du helburu Basarriren proiektuak, eta horretan arituko da hainbat urtetan buru-belarri. Ondorioak, begien bistan daude:

Lehenengo Bertsolari Eguna 1935ean ospatu zenean, Basarrik saria irabazi ezezik, aitzindaritzat hartu zuen bere bizkar, bertsolaritzat berriagoan aurresku izateko eginkizuna hartu. Eta gero, urte askoan gainera, zeregin hori bete bertsozko emanaldietan, batez ere plazako eta jendaurreko bertsolaritzan.

[...] Eta langintza hau ez zen nolana hiko. Gehienetan Uztapide lagun harturik, herririk herri, ibilera gaiztotan, desgaraian, baina beti kantuzko zerbitzu leialan.

[...] Plazan agertu zenetik itxaropena sortu zuen eta eginkizun bat bere gain hartu. Gaur, denboraren joanean ikus daitekeenez, emaitza mardula da berak eskaini diguna.

Horra hor, hitz gutxitan, zer izan zen Basarriren bertsoagintza. Basarrik, azken batean, bere-berea egin zuen gerra aurreko mugimendu haren egitasmoa, eta hura garatzen saiatu zen hainbat urtetan, beste bertsolariak lagun zituela. Beste kontu bat da bertso-lagunak zer neurritan zituen, jakinaren gainean ala ez, proiektu beraren partaide eta eragile.

1980: Xabier Amuriza

Antonio Zavalak 1936az dioena parafraseatuz esan dezakegu 1980ez ere. Kanpoko gertaera batek ez ezik –Francoren heriotzak eta trantsizio poli-

tikoak– bertsolaritzaren barne-gertaera batzuek ere aro edo aldi baten azkena markatzen dute eta beste baten hasiera urratzen. Barne-gertaera horien artean, aipatzekoa da 1980ko bertsolari-txapelketa nagusia, Euskaltzaindiak antolatu eta Xabier Amuriza bertsolariak irabazi zuena.

Zenbait puntu garatuz osatu beharko genuke zirriborro hori; besteak beste, Amurizaren proiektua zehaztuz. Baina, Zavalak 1936an bezala, hobe izango dugu 1980an etetea haria.

Dena den, merezi du arreta jartzea 1967ko bertsolari-txapelketan. Horren azalpen soilak eramango gaitu bertsolaritza sozialaz hitz egitera. Hala ere, ez genuke ahaztu behar bertsolaritzaren alderdi ludikoa.

1967ko txapelketa

Itsusi samarra izan daiteke, baina neure buruaz hitz egin beharrean naiz. Izan ere, Euskal Herritik kanpora bizi nintzen 1967an, ez telebistarik ikusi eta ez egunkaririk irakurri. Eskerrak, besteak beste, gurasoen bisitak izaten genituen tarteka.

Kontua da gurasoen bisita izan nuela 1967ko ekainean, orduko bertsolari-txapelketa nagusia izan berritan, eta aitak *El Diario Vasco* egunkariaren orrialde bat eraman zidala, non zetozen txapelketaren kronika eta Xalbadorren argazkia, jendea txistuka ari zitzaionean aterea.

Txapelketa hura hala pasatu da historiara: Xalbadorri txistua jo zioteneko txapelketa gisa. Ez dago horren argi, ordea, Xalbadorri jo zizkieten ala Euskaltzaindiarentzat ziren txistuak. Noizbait argitu beharko da puntu hori ere. Aitak, dena den, egunkariko orri hura eman aurretik, bere erara laburbildu zidan zer izan zen txapelketaren azken saioa: esanez zer-nolako giro beroa izan zen jaialdian eta, batez ere, zer-nolako bertsoa bota zuen hasi berritan Jon Lopategik. Hobeto esanda, zer doinurekin kantatu zuen bertso hura.

Merezi du zertxobait aztertzea bertsoa, doinu eta guzti. Bertsoa, berez, bertso arrunta da: Irigoienek lau puntu jarrita –berez, orde, bidez, nekez–, Lopategik honela osatu zuena (Zavala, 1967: 39):

Jai dotore onek
 ez dira egin berez,
 segitu bear degu
 beti olako bidez:
 erdera artu gabe
 guriyaren ordezt,
 euskera gorantz doa
 baiña oraindik nekez.

Beraz, zer du bertsoak aitarentzat txapelketaren ispilu izateko? Hitzek, ezer apartekorik ez. Doinuak egiten zuen orduan aparteko. Hobeto esanda, Lopategik erabilitako doinuak —«Aita zer egin duzu»— eta ondoren zetorren errepikak:

Gu gira Euskadiko
 gazteri berria.
 Euskadi bakarra da
 gure aberria.

Gaur, irribarrea eragiten digu hori horrela izateak. Baina Joanito Dorron-sorok, esaterako, honela dio kanta hori eta disko berekoei buruz (Dorron-soro, 1988: 348):

Diktadura garai beltz haietan esperantzaren argia ekarri zigun Ifarraldeko mediku-senatoreak [Mixel Labegeriek] bere diska klandestinoaren bidez. Mezu abertzale garbia zekarren irudi poetiko eta doinu xarmantaz jantzia; errepika eta bertso [estrofa], teknika egokiaz baliatuz. Garai haietan kantu hauek gure barrenetan sortu zuten zirrara misterioetsua gaurko gazteei adierazten ez da erraza.

Lopategik, beraz, kantuan erabilitako doinuaz eta iradokitako errepikaz hitz egin zuen; molde, aire eta giro horretan hartu zuen indarra hitzez esandakoak. Doinuaren xarmak kutsatu zuen bertsoa, bat-batean sortutakoa esana ere bereganatuz. Kasu horretan, doinua bera izan zen bertso. Zenbatek ekin ote zioten, isilean bederen, «Gu gira Euskadiko gazteri berria» kantatzeari?

Aita ez genuen kazetari, baina ezin uka bazuenik kazetari-sena. Izan ere, 1967ko txapelketa hura, agian, Xalbadorri txistua jo ziotenekoa adina izan zen Lopategik «Aita zer egin duzu» doinua erabili zueneko.

Bertsolaritza sozialaren atarian gaude.

Bertsolaritza soziala

Juan Mari Lekuonak, 1960az ondorengo bertsolaritzaz ari dela, honela dio bertsolariek orduan erabiltzen zituzten gaiei buruz (Lekuona, 1998: 99):

La temática se ha polarizado bastante en el mundo social y político del pueblo vasco. Al bertsolari se le ha exigido ser el intérprete y el animador de la colectividad en sus sentimientos y en sus afanes, en su pensamiento y en su lucha. Paralelamente a la poesía social de los autores cultos ha surgido lo que podrá denominarse bertsolarismo social. Dentro de esta tendencia, generalizada hoy [idatzia berez 1978koa da], cabe destacar dos nombres, los dos pertenecientes a la generación vizcaína actual: J. Lopategi en el campo de la improvisación en público, y X. Amuriza en el bertsolarismo social consignado por escrito.

Berehala egingo du jauzi Amurizak plazara. Herriaren zati handia eske ari da. Habia prest dago. Dena den, esan bezala, hemen etengo dut bertsolaritzaren historiaren haria.

2. Uztapide bertsolaritzaren historian

Urte horietan bizitzea egokitu zitzaion Uztapideri. Eskenatoki horretan izango da punta-puntako protagonista. Hogeita bost urte ditu 1935eko urtarrilean, Basarrik lehen txapelketa nagusi hura irabazi zuenean. Buru-bellarri bizi da bertso-munduan. Ondo ezagutzen du bere inguruko tradizio zaharra. Hogeita sei urterekin kantatuko du, 1936ko Bertsolari Egunean; bigarren saria emango diote. Gerrateko etenaren ondoren, bera izango du bertsolaritzak protagonista nagusia, Basarrirekin batera.

Uztapidek bete-betean bizi izan zuen bigarren aroa. Bizi ez ezik, bera izan zen, Basarrirekin batera, aro horren oinarri eta ardatz. Basarrik baino hobeto ezagutu zuen aro zaharra. Eta plazan kantatzen jarraitu zuen, Basarrik utzi zuenean ere. Eta Uztapidek berak aitortu zuen bertsolari handia zela Amuriza, batek baino gehiagok bertsolari zela ere zalantzan jartzen zuenean, 1980ko txapelketa nagusia irabazi ostean (Esnal, 2009).

Hiru gai zirriborratuz aletuko ditugu kontu horiek: 1) Uztapide, bertsolaritza zaharraren jarraitzaile, 2) Basarriren bertso-lagun, 3) Amurizari lekukoa ematen.

Gauzak gehiago zehatz eta biribil daitezke, baina erraz egin lezake hori norberak, lehenengo puntuari esanak erreferentzia dituela. Atze-oihal horren gainean ipinita, nabarmen azaltzen dira Uztapideren figuraren ertzak eta hezur-mamiak.

Bestalde, *Uztapide bat-batean* liburuko hiru pasarte luze erabiliko ditut. Azken batean, liburu horren segida eta osagarria da idazlan hau⁷.

Bertsolaritza zaharraren jarraitzaile

Uztapide, bertsolaritza zaharraren seme ez ezik, haren jarraitzaile ere izan zen.

Hasteko, bete-betean bizi izan zuen bertsolaritza zaharra. Horretaz jabetzeko, nahikoa da *Lengo egunak gogoan* irakurtzea (Uztapide, 2009). Eta, bizi ez ezik, gozatu ere egiten zuen. Uztapide gaztearen bertsogintzan ez da sumatzen bertsolaritzarekiko aitzakiarik, ez euskararen aldetik, ez bertsogiroarenetik. Hark ez du epaitzen bertsolaritza. Are gutxiago, gaitzesten. Ondorioz, Uztapide gazteak ez du ikusten, Basarrik bezala, bertsolaritza zaharra eraberritu behar denik. Horregatik, bertsolaritza zaharraren jarraitzaile da; Basarri baino jarraitzaileago.

Uztapide gazteari iritsiko zitzaizkion mugimendu berriaren oihartzunak. Baina hori: oihartzunak. Hasiera hartan, ez zuen bere burua sentitzen mugimendu hartako partaide; are gutxiago, eragile. Hala ere, urte askoan izango du Basarrik bidaide.

Basarriren bertso-lagun

Ez dago Uztapideren bertsogintzaz jarduterik, Basarrirengana aipatu gabe. Eta alderantziz. Izan ere, esan bezala, hogeita sei urtean ibili ziren elkarrekin

⁷ Gogoan izan lehen oin-oharrean esana: *Uztapide bat-batean* liburuaren aurkezpenerako prestatua da idazlana.

herriz herri. Horregatik, *Uztapide bat-batean* liburua, neurri batean, Basarriren bat-bateko bertsoen antologia ere bada.

Bertso-kantuan uztarkide izan ziren Basarri eta Uztapide. Baina, lehenago esan dugunez, galdera da zer neurritan izan ziren egitasmo bereko uztarkide. Bidaide bai. Baina gogaide?

Hasierako zalantzak

Uztapide gazteari ere iritsi zitzaizkion, nonbait, mugimendu berriaren oihartzunak eta zipriztinak. Eta, horrelakoetan, ez da erraza izaten mugimenduaren uholdeak ez harrapatzea.

Ez dakigu zer neurritan busti zuen uholde hark. Baina, 1936ko Bertsolari Egunean behintzat, Uztapide saiatu zen nolabait giro hartara egokitu eta moldatzen (Aldai; Esnal, 2009: 23-24):

Urtebete lehenago, 1935ean, zeresanik franko utzi zuen euskaltzaleen artean lehenengo bertsolari-txapelketak. Esan beharrik ez dago arreta biziz aztertuko zutela ekitaldi hura gainontzeko bertsolariek ere. Eta Basarrik, txapela jantzi zuenak, lehen bertsoetik eragindako harridura eta sortutako miresmena gogoan, Uztapidek ere ondotoxo pentsatuak eramango zituen hasierako agurreko bi bertsoak:

*Nere agurra emen bildu diran
eusko donostiarrari
eta lantegi zoragarri au
emen jartzen dutenari.
Eskerrak eman bear dizkiet
epaimaieko jaunari,
oiez gaiñera teatro ontan
dauden entzule danari.*

*Nere maixu ta guzi det emen
olerkari ikastola,
ene anaia maitagarriak
artu entzuteko ajola.
Emen ikusten det nik jendeak*

*maitasun piska badula,
bestela oinbeste euskaldun ezin
onera bildu inola,
biotz barrendik agurtutzen det
euskaldunaren odola.*

Hor daude, agerian, Uztapide gaztearen egokitze-ahaleginaren arrastoak: «eusko donostiarrari», «olerkari ikastola», «euskaldunaren odola»... Baina ezin ukatu hitz horiek arrotz egiten direla haren ahotan. Ez dakigu zer neurritan sumatzen zuen horiek kantatzean bere burua eroso.

Kontrapuntu

Gerra amaitu eta berehala hasi zen Uztapide bertsotan. Lau urte geroago itzuli zen Basarri etxera, langile-batailoi batetik. Laster ziren biak elkarrekin kantuan. Baina euskal gizartean ez zen geratzen gerra aurreko mugimendu haren arrastorik, ez bada Basarri eta gutxi batzuen gogoetan. Eta, geldituta ere, ez zegoen azaltzerik. Debekuak agintzen zuen.

Giro hartan hasiko dira biak elkarrekin bide luzea egiten. Eta, besteak beste, bi bertsolarien artean bertsotan egiteko moldea hezurmamituko dute. Ezaguna da, topiko bihurtzeraino, bertso-saioretan Basarrik irekitzen zuela bidea eta Uztapidek jarraitzen ziola. Baina ez da hori soilik. Hona hemen testigantza bikain bat (Lertxundi, 2001: 349-350; Aldai; Esnal, 2009: 35-38):

Nik dozena bat urte nituala, gutxi gorabera, Aiako festetan, Donato Deunaren egunez, 1944-ko abuztuaren 7-an, Basarri eta Uztapide ekarri zituzten.

Nere denboran leenengo aldiz orduan entzun nien neurri artako bertsolari batzuei. Nik nerez txikitandik ekarri nuan bertso-zaletasuna; eta egun artan bi bertsolari sonatuenak aurrez aurre ikusi eta aien bertsoak entzunez egotea, gaur Aita Santua ikustea baiño aundiagoa zan askozaz ere.

Meza nagusi ondoren, era ontan jarri zuten bertsolariak kantatzeko tokia: plazaren erdi-erdian bi bukoi edo kupel aundiren gainean oltzadura bat; gainera igotzeko eskaillera, ertz batean; gainean, alde banatan aul-

kietan eserita bertsolariak; eta erdian, beste aulki batean jarrita, botille-
roa, noizik eta bein aiei tragoxka bana emateko.

Garai artan bertsolarientzat gai-jartzailerik etzan izaten, eta beti edo
geienetan Basarrik ematen zion asera, eta nondik nora joan bear zuten
bidea jarri ere bai.

Lendabizi, Basarrik erriko Zaindariari kantatu zion; eta Uztapidek ere
berdin. Ez dakit ziur gai artan bina edo iruna zenbat bertso kantatuak izan-
go zituzten. Baiña Basarrik urrengo bertsoan erriko agintariengana jo zuan.

Orretarako, oartxo bat egin nai diot irakurleari, gauza nola gertatu zan
jakiteko eta Uztapideren ateraldia errezoago ulertzeko. Lenago esan det
nola kupelen gaineko oltzaduran jarri zituzten bertsolariak. Inguru guztia
jendez beteta zegoan, eta aurreko aldean erriko alkate jauna bere zinego-
tziekin aulkietan eserita. Alkatea eun eta berrogei kilo izango zan gu-
txienez, eta ortatik etorri zan Uztapideren bertso gogoangarri ura.

Basarrik, kantatzeko bidea jarri zion, azkeneko bi puntuak onela kantatuz:

Orain urrengo eginkizuna
au degu bertsolariak:
bion artean jaso ditzagun
erriko agintariak.

Uztapidek:

Basarri oni burutazio
xelebrek zaiizka etortzen,
zer lanbidetan sartutzen geran
ezta kontuan erortzen.
Agintariak goraltze ori
etziok erreza lortzen,
kostako zaiguk alkate jauna
emen goraño jasotzen.

Uztapideren bertsoa entzun zan une ura, Aiako plazan arrigarria izan
zan. Ura adierazteko ez dago itzik. Ango parre-algarak eta aiek oiuiak!
Ura jendearen eromena! Bertsozaleak gozatzeko uneak oiek izaten dira.

Orrelako gauzak, norberak bizitzen ez baditu, eziñezkoa da gertatu-
ren berri ematea.

Horra hor bertsolariek jarritako festa. Festaren magia eta ederra. Basarrik eta Uztapidek ez dute bertsogintza berdin ikusten eta juzgatzen. Baina badakite ahaleginean bat egiten herriaren zerbitzutan.

Kontrapisu eta osagarri

Ordu asko eta asko eman zituzten elkarrekin Basarrik eta Uztapidek. Bai bertsotan eta bai lagunarteko otordu, tertulia eta abarretan. Ez dakigu zenbat hitz egingo zuten bertsogintzaz. Tarteka, beren ikuspegiak-eta trukatu zituzten, noski. Agian, Basarri saiatuko zen Manuel leziatzen. Baina gehiegi ere ez. Manuelek bazekien entzuten, eta nahikoa zuen hitz gutxirekin. Horren erakusgarri, pasarte esanguratsu hau kontatzen du Nikolas Zendoiak (Zendoia, 1998: 223):

Bazkari-denboran, bere ateraldi batek erakutsi zidan edozein moduz ez zala jardun bear berarekin izketan. Lopategi gaztea zan eta gizona ikasia. An ari zan amar minutu inguruan bere adierazpenak egiten. Jende guztia isilik, berari entzuten. Alegia, mundua noiztik dan, eta gizona tximuaren-gandik datorrela eta abar. Manuel zaarra ere isilik; baiña alako batean esan zion:

–Ba, zu ere olakoxea zera, ba, ta sinistu egin bearko da.

An bukatu zan Lopategiren sermoia.

Errazago botatzen zaizkio horrelakoak gazte bati. Eta, beharbada, Basarrik ere entzun beharko zuen horrelakorik noizean behin. Baina ez dut uste honek aukera handiegirik ere emango zionik. Elkarren mugak eta ertzak ezagutuko zituzten, eta aurrera. Gehienez ere, inoiz urrunegi joan bazen Basarriren lezioa, ez zen asko izutuko Uztapide. Antonio Zavalak esan zuena erantsi beharko genuke geuk ere: «éste, impertérrito, siguió cantando en las plazas de aldea y en las tabernas y sidrerías». Baina Basarri ere ez zen asko izutuko Uztapideren jarrera eta ateraldiekin.

Kontuak kontu, biek elkarrekin jardun zutela urte askoan herriz herri eta lagunartez lagunarte. Azken batean, elkarren arteko bertsogintzak eta jarduerak axola zion.

Dena den, herriak sumatzen zuen bien arteko aldea. Eta ez soilik bertsoak kantatzeko moduan. Sumatzen zuen, nolabait, proiektu bat zegoela Basarriren bertsogintzaren oinarrian, eta halako planteamendu eta teorizaziorik gabekoa zela Uztapiderena.

Hitz gutxitan esateko –horrela jarduteak dituen arriskua guztiekin–, bertsogintza kultua zen Basarrirena; herrikoa Uztapiderena. Eta, hala ere, biek elkarrekin uztartzen asmatu zuten. Eta bien ekarriez osatu eta aberastu zuten emaitza: aldi berean, bertsogintza kultua eta herrikoa moldatzen, eratzten eta hezurramitzen asmatu zuten.

Sentiberatasun sozialaz

Horregatik, bertsogintza jantzia da Uztapide zaharrarena. Heldutasun eta nortasun osoz egokituko da garai berrietara.

Uztapideren azken urteetako bertsolaritzaz ari dela, argi esan du Juan Mari Lekuonak: bertsolari jartzen zitzaizkion gai askok zerikusi handia dute Euskal Herriko mundu sozial eta politikoarekin («la temática se ha polarizado bastante en el mundo social y político del pueblo vasco»).

Uztapidek ez zion muzin egin eskari horri. Barru-barrutik erantzungo dio, bere burua saldu gabe. Ja ez da 1936ko Bertsolari Eguneko gazte hura.

Nahikoa izango da adibide batekin. Usurbilen gaude, 1971ko Santa Isabeletan, uztailaren 3an (Aldai; Esnal, 2009: 349-350).

Uztapide, Joxe Lizaso, Mattin, Xalbador, Lopategi eta Azpillaga bertsolariak kantatu zuten, plazako pilotalekuan izandako jaialdian.

Ekitaldian jasotako dirua, jaialdiko grabazioak dioenez, ikastolari laguntzeko eta Urrujulegi maisu hil berriaren familiari laguntzeko izan zen.

Jaialdiko pasarte batean, ondorengo gai hau jarri zion Antton Aranburuk Uztapideri, hiru bertso kanta zitzaizkion.

Isuriko zenituen txikitlan. Haziagoa izandakoan ere bai. Malkoak.

Gure maisuak gaia zer dedan
 esana dizute aurrez.
 Ortik kanpora nik esaterik
 pentsatzen ez det ezer ez.
 Aitortze 'izutet, anai-arrebak,
 bertatik biotz jatorrez,
 Euskal Errian bizi naizela
 malkotan eta negarrez.

Karga aundia bein artu nuen
 ta au inoiz ez zait arintzen.
 Ni bezelaxe beste bat ere
 nola ez da emen mintzen?
 Irurogei urte emen eta
 asi burua urdintzen.
 Ta pena daukat: gure ondoan
 atzerritarrak agintzen.

Galduak eta irabaziak
 izan oi ditu jokuak.
 Baiña galera seguru dauka
 guk egin degun tratuak.
 Madrid aldera joaten dira
 Euskal Errian batuak.
 Ta euskaldun bati nola ez isuri
 begietatik malkuak?!

Uztapide zaharraren bertsoak dira. Hamar hilabete barru geldituko da kantatu ezinda. Harro utzi ditzake plazak. Bere egitekoa bete du. Gaurko egunetaraino ekarri du bertsolaritza zaharra. Katea ez da eten. Are gehiago: gailur-gailurrera igo du bertsolaritza zaharra. Bera du bertsolaritzak ardatz eta gailur.

Amurizari lekukoa ematen

Kantatu ezinik geratuta ere, gertu-gertutik jarraituko du bertsolaritza. Eta Uztapidek berak aitortuko du bertsolari handia dela Xabier Amuriza,

batek baino gehiagok bertsolari zela ere zalantzan jartzen zuenean, 1980ko txapelketa nagusia irabazi ostean.

Amurizak ere asko estimatzen zuen Uztapide. Eta gustura kontatzen ditu harekin bizi izandako zenbait pasadizo. Besteak beste, honako hau (Esnal, 2007: 10-11):

Behin, joan da Amuriza Oiartzuna bertsotara; eta, bertsoak entzutera bildutakoen artean, hor ikusi du Uztapide, bakarrik eserita, bertso-jaialdia noiz hasiko zain. Xabier hurbildu eta ondoan jarrita, hizketan hasi omen ziren denbora-pasa, bertsolari lagunak azaldu artean. Baina denbora aurrera, eta inor ageri ez. Orduan, Amurizak esan omen zion:

–Hemen gaude, Manuel, bi tonto bezala.

–Bi tonto bezala ez. Bi tonto –erantzun Uztapidek.

Amurizak ez zuen aukera handirik izan Uztapiderekin tratatzeko. Baina seguru kantatu ziola, isilik bederen, aitari kantatutako hura: «nik egingo duk arbola haundi zuk emandako hazia».

Manuelen hiletetan, behintzat, ozen aitortu zuen Oiartzungo elizan, hango jendetza haren aurrean, hura izan dela bertsolaritzak izan duen «maisurik haundina».

Bibliografia⁸

ALDAI, N.; ESNAL, P. (2009): *Uztapide bat-batean. Antologia*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia [Auspoa Liburutegia 313].

DORRONSORO, J. (1988): *Bertsotan II: 1936-1980*. Donostia: Gipuzkoako Ikastolen Elkarte.

ESNAL, P. (2007): *Manuel Olaizola «Uztapide»*. Gasteiz: Eusko Jaurlearitzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia [Bidegileak 47].

——— (2009): «Uztapide: 100 urte». In *El Diario Vasco*, 2009.05.06: 83.

LEKUONA, J.M. (1982): *Ahozko euskal literatura*. Donostia: Erein.

⁸ Argitalpen bat baino izan dituzten lanetan, eskurago izan dezakeguna aipatzen dut.

——— (1998): *Ikaskuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)*. Donostia: Deustuko Unibertsitatea.

——— (1978): *Idaz-lan guztiak: 1. Aozko Literatura*. Tolosa: Librería Técnica de Difusión [Kardaberaz bilduma 22].

LERTXUNDI, J.M. (2001): «Lagunen oroitzapenak». In *Uztapide. Berriz plazara II*. Oartzun: Sendoa [Auspoaren sail nagusia 12]: 349-363.

ONAINDIA, S. (1964): *Gure bertsolariak*. Bilbo.

URKAREGI, J. (1987): «Zenbait topiko 'Aitzol' zenari buruz». In *Jakin* 45: 137-145.

UZTAPIDE, M. OLAIZOLA (2009): *Lengo egunak gogoan*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia [Auspoa Liburutegia 314].

ZAVALA, A. (1963): *Azpeitiko Premiyoaren bertsoak (1893-1895)*. Tolosa: Auspoa [Auspoa Liburutegia 27].

——— (1967): *Bertsolari-txapelketa (1967-VI-11)*. Tolosa: Auspoa [Auspoa Liburutegia 67].

——— (1996): *Auspoaren auspoa I*. Oartzun: Sendoa [Auspoa Liburutegia 238].

——— (2000): «Doktore berriaren hitzaldia *Honoris causa* doktore izendapenean». In *Askoren artean. Antonio Zavalaren ohoretan*. Bilbo: Deustuko Unibertsitatea.

ZENDOIA, N. (1998): *Beranduko birigarroa*. Oartzun: Sendoa [Auspoa Liburutegia 254].

ZUBIMENDI, Y. (1985): *Bertsolari-guduak. 1935-1936*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia [Bigarren argitalpena. Lehenengoa: Donostia: Euskaltzaleak, 1935].

Uztapide: eskua bertsoan

ARANBURU, Antton

Euskaltzain urgazlea eta Euskaltzaindiko Herri Literatura batzordekidea

Manuel Uztapide. 1962ko txapelketan «ama» gaia emanda, gure Manuelek bizituko zuen trantze beretsuan nagoela esango nuke neu ere. Haren orduko bertso-bukaera gogora ekarriz, hauxe da niri ere burura datorkidan gauza bakarra: «**beste zer esanik ezta...esanikan...Uztapide**». Beraz, hark «ama» esan zuen bezala, «Uztapide» diot nik, beste zer esanik ez-ta: Uztapide.

Di-da batean esango dut esan beharrekoa, baina kontuan eduki, esango dudan tajuzko gauza bakarra dagoeneko esana dudala, «Uztapide» alegia.

1. **Manuelek bertsozaletu ninduen**, Basarriekin batera, jakina, Usurbilgo Udaletxeko balkoitik kantari ikusita; behin baino gehiagotan gainera. (San Juan eskea, Santa Ageda, Ara nun diran, Lagundurikan denoi...)

Ordukoa dut lehen oroitzapena. Baina, harritu, harritu, **1971**an seko harritu niduen Manuelek, neu gaijartzaile nintzela Usurbilgo plazan egindako saioan baino gehiago, saioaren ondoren. **Patrinera** sartuta, sekulako festagirotz giroa jarri zuen Uztapidek. Ni berarekin bakarrik gogoratzen naiz, baina gauza bat geratu zitzaidan grabatuta: «**honek bertsoak eskuarekin kantatzen dizkik**». Hau da, orkestra-zuzendari bat izan zitekeen nik gau hartan ikusi nuen Uztapide..eta, noski, orkestra osoa, bera zen, bertso kantari. Espektakulu totala. Hori da nik Manuel zenaz dudan oroitzapenik biziena...**eskuarekin kantatzen** zituela hark bertsoak, bat bestearen atzetik, etengabe.

2. Hori alde batera utzita, ez diot gaurko bertsolaritzaren inguruko diskurtsoari ezer gehituko; hor dabilzanak gustura dabiltzala dirudi eta kitto!

Hala ere, Manuel gogoan dudala, galdera bat egingo dut: **nor da bertsolari gaur gure artean?** Bertsolari izeneko horiek denak al dira bertsolari? Ez dut uste kantari ikusten ditugun denak bertsolari direnik.

Gaur hemen mahaikide izan behar zuen Abel Muniategik, «**bertsoginak**» eta «**bertsolariak**» bereizten ditu, batik bat, ia gehienek egin dituzten unibertsitate-ikasketen ondorioz, euren prozesu mental eta jardun dialektiko edota erretorikoaz ohartuta.

3. Beste kontu bat: bertso munduan **zer ez da aldatu azken hamarkadetan?** Bertsolaria, bertsozalea, publikoa, bertso-emanaldiak, plaza bera.. dena aldatu da, eta baita **bertsoa ere aldatu da...** ikusi besterik ez dago zer kantatzen den gaur, edo zein den bertso-kantagaia.

Bizitza bera bere eguneroko joan-etorri eta, beraz, bere aberastasun guztian hain kantagai ez izateak penatzen nau gehiena. Bertsolaria, arrotz, bes-teretua ikusten dut askotan...**trabestitua** –horrela esan badaiteke–: an-tesle, pailazo, mago, aktore, txotxongilo, rapero... «Treatroa», koñe!

4. Badakit **ikus-entzunezkoek**, ikus-entzunezkoen mundu bizi eta koloretsu horrek, bere pantaila guztiekin, **jauzi kualitatibo** bat eginarazi diotela eta eginarazten diotela egunero bertsolaritzari. Hau oso kontuan eduki behar da gaurko bertsolaritza ulertzeko.

Ideologia kontuarekin ez naiz sartuko, gauzak gehiago ez txispatzarren, baina inork ikerketa edo, agian, tesi on bat egin nahi badu bertsolaritzaren azken urteotako garapenaz, «**ideologia eta bertsoa**» gaian aurki dezake zer aztertua.

5. Hauxe ere esan nahi nuke, **txapelketa nagusi** urtean gaudenez. Nire irudipena da, **txapelketak markatzen duela gaur bertsolaritzaren norabidea**. Edo beste modu batera esanda: txapelketa dela, lehen egin dudana «nor da bertsolari?» galderari erantzun zehatza ematen dion ekintza nagusia, bertsolari mota jakin bat lehenetsi edo hobesten duelako, hain zuzen ere, txapelketak.

Beraz, **nolako txapelketa, halako bertsolaria**, esango nuke nik; hori dela gaurko ekuazioa. Eta hori horrela izanda, zilegi da, noski, **nolako txapelke-**

ta? galdetzea ere. Hori da beste galdera handia: nolako txapelketa antolatu behar da?

6. Bukatzeko, gaurko bertsolaritzari eta bertsolariei begira jarrita, Xenpelarrez gogoratzen naiz askotan, eta hark kantatutakoarekin: «**zatoz gure kalera, baserritar legera...musika horiek utzita**», modernokeria horiek denak utzita, esango genuke gaur; eta, baita ere «**debalde festa preparatzen det gogoan dedan orduan**», horrekintxe gogoratzen naiz, kontu eginik, lehen baino askoz ere musika tentagarri gehiago daukagula gaur.

Beraz, hori: «zatoz gure kalera, baserritar legera...» horixe hots egiteko gogoia ematen dit batzutan. Eta hori pentsatzen dudanean Uztapiderekin gogoratzen naiz beti, ingurukoak aho zabalik berari begira zituela, bertsoak eskuaz edo eskuarekin kantatzen ikusi nuen Manuel Uztapiderekin. Hura bai bertsolaria!

Gai-jartzaile baten larriak

IRIONDO, Joxemari

Euskaltzain ohorezkoa eta Euskaltzaindiko Herri Literatura batzordekidea

Hasieran baietza eman nuen, baina gero dira hemen kontuak. Nondik eta nola hasi? Zer esan lehen ere esan ez denik?

Baina erabaki dut gai-jartzaile triste baten estuasunak eta larriak kontatu beharko ditudala; eta horixe eta ez besterik dira ondorengo nere gogoeta ximple hauek. Ez nuke nahi garai bateko neure lanaren pozak eta penak azpimarratzea besterik. Egia da, bai, nik egiten nituen pekatu berdinak egiten ikusi nuela/dudala beste asko ere.

«Garai ederrean hator», esango du norbaitek; eta egia da berandu dela, nere garaia joan baitzen, eta nekez egingo dut berriro gaijartze-lanik, jaialdi zehatzen batean ez bada behintzat (*Xalbador egunean*, adibidez) Hala ere, Uztapide haundiaren mendeurreneko ospakizun honetan gai hau zertan ez nuen aipatzen esan zidaten gure Herri Literatura batzorde honetako kideek, Uztapiderekin lotura zuzena izan nuenez. Eta baietza eman nien orduan, zergatik ez nekiela, gai-jartzera joaten nintzanean bezelaxe.

Zestoan, 1962an

1962an hasi eta 1983 arte ehunka bertso-jaialdi aurkeztu eta beste horrenbestetan bertsolariei gaiak ematen ahalegindu nintzen, hogeita bost urte inguruan.

Lehenengo gai-ematea, halabeharrez, hementxe Zestoa egin nuen. Ordurako irratian egiten genuen *Bertsolari gazteen sarkiketa* zelako hartan

(1962ko otsailetik maiatzera egin genuen lehenengoa) igande eguerdiero jartzen nizkien gaiak bertsolari gazteei. Baina jendaurrean, 1962ko San Jose egunez, hementxe *Hermanotako ikastetxeko* bazkalondoan izan nintzen lehenengoz, nere lagun min Joxe Sagarzazu zenak eskatuta. Gogoan daukat estu eta larri etorri nintzela. Ez dakit nola esan nuen baietz, ez bainuen esperientziarik artean. Norbait ikusi nuen ordurako gaiak ematen, baina ez da berdin besterik ikusi edo norberak gaiak eman. Baina gaztetasunak ematen duen ausardiarekin etorri nintzen sekula inork eman ez zidan gai-jartzaile titulua neure kontura hartuta. Gero ere, 1963an-eta etorri izan nintzen festa hartara, Uztapide, Basarri, Lizaso, Oranda, Lazkano eta abarrekin.

1972ko apirilaren 30ean, Anoetako pilotalekuan Uztapide, Agirre, Azpilaga eta Gorrotxategiri *Odolkiak ordainetan* gaia eman nien egunean hantxe nintzen. Denuntzia izan genuen denok. Eta gero, *Gazteak zer dira zuretzat?* gai emanda hitzik gabe egun hartan gertatu zen. Beraz, Uztapide-Basarri, Lizaso-Agirre-Lazkano... guzti horiei gaiak emateko aukera izan nuen, eta askotan izan ere. –portzieto, ehunka bertso-saiotan izan nintzela esan dut. Gogoan daukat 1976an 66tan izan nintzela, eta seitan bakarrik ordaindu zidatela zerbait, ordura arteko bataz-bestekoa onduta.

Hala ere, esan behar dut jaialdi bakoitza, edo gaijartze bakoitza, sufri-mentu bat izan zela neretzat. Ustez behintzat, zein bertsolari ziren kontuan hartu, bertsolari bakoitzaren kutiziak aztertzen saiatu, bakoitzari zegokion gaia eta bikote-laguna egokitzen ahalegindu, eta hor joaten nintzen, baina beti beldurrez, beti ikaraz.

Gaijartzea

Oso oker ez banago, lehenengo gai-jartze ofiziala, Pello Esnalek aipatu duen 1935eko Donostiako *Bertsolarien gudu* hartan egin zela uste dut. Eta handik aurrera egin diren bertsolari txapelketa guztietan ezinbestekoa izan da bertsolarietako gaiak ematea. Bidezkoa dirudi gainera, gaiak jarri egin behar baitira txapelketa/sariketatan, bertsolari asko biltzen direlako jeneralean, eta nolabaiteko arauak jarri behar direlako neurketa edo nor-gehiagoka horietan, gero bakoitza neurtu ahal izateko. Ez dago beste modurik, agian,

historiak jasotzen dituen lehenengo neurketa haietan bezala jokatu ezean behintzat.

Baina herriko festatako bertso-jaialdietan, txapelketa edo neurketa batean bezala egin behar al da bertsoan gaiak emanda? Eta lau, sei edo zortzi bertsolari hartu eta jaialdia programatzen bada, eta ordu pare bateko bertso-saioa toki itxian egin, nolabaiteko mugak jarri beharko dira. Nola utzi libre eta bakoitzak nahi duen bezala horrenbeste bertsolari saio batean? Nola egin ordu t'erdi edo bi orduko jaialdia bertsolari denak gai librean direla?

Alabaina, toki itxian egiten diren bertso-jaialdiak mugatu behar badira ere, ez al dira aski hiru-lau bertsolari jaialdi baterako? Eta hor ere gaiak eman behar al zaizkie bertsolarietara, nahiz eta bertsozalea hortaraxe ohitu dugun? Areago: gaiak jarri behar badira ere, beharrezko al da gaia eman eta bat, bi, hiru bertso eskatuz bertsolarien lana mugatzea? Begira zer dioen oraintsu hil zaigun Joxe Lizaso zenak¹:

Bertso bat kantatzeko ere gaia ematen dizute-eta orain! Bi kantatzeko ere bai! Nik ezin det ori onez eramán. Kontra dagoenak pentsatuko du nai duena, segitzea dauka! Gurea joan da! Baiña gurea beste era batekoa izan zan. Baiña nik ezin det oraingo au eramán. Gaiñera, gezurra esan bear baldin bada ere, sentitu egin bear da. Nik ez badet gaia sentitzen, zer edo zer esango det nik ere, baiña sentitzen ez dan bertsoa... Norbera ez badago lazo orretan, alperrik da.

Bestalde, beharrezko al da lau oinak, puntuak eta abar erabiltzea, txapelketetan egiten den bezala? Asmakiloak, txistekak eta abar ere jarri izan dira inoiz (Ataungo Altzanipen Joxemiel Barandiaranen omenaldikoan (1972) jarri zuten asmakiloa datorkit burura).

«Hau» eta «hori esan behar duzu» askotan agintzen zaio bertsolariari. Eta oso artifiziala eta lotua iruditzen zait hori dena, ez bururik eta hankarik duena.

Bertsolari berak ere ikusi izan ditut lehen eta orain ere gaiak ematen beste bertsolarietara, «hau esan behar duzu» eta «hori erantzun behar diozu» esanez.

¹ *Zeruko Argia*, 2003ko irailaren 14a.

2004an Getxoko bertso-eskolak antolatu zuen saio batean, adibidez, «zuk esan behar duzu, zuria beltza dela; aldiz, zuk, beltza zuria dela erantzun behar diozu. Bina bertso». Beraz, gure garaian bezala oraintxe ere².

Azpeitiko Santo Tomasetan, orain dela urte asko, puntua irakurri egin omen zion Joxe Lizasori gaijartzaileak (Tomas Etxaniz jaunak), eta Joxek esan:

–Ez, ez. Hori kantatu egin behar dezu, kantatu–; eta gai-emaileak orduan:

–Kantatu zeuk kantatu, hortarakoxe kobratzen dezute-ta...

Pasarte xelebre asko konta liteke, baina labur beharrez, 1960ko txapelketa nagusian Andres Narbarte *Xalto* zenari pasatu zitzaiona ere bitxia da. Txapelketa zan Donostian, bertsolariak neurtu eta saritzeko eguna. Eta puntua honela jarri zioten Alfonso Irigoien jaunak:

–Belgatarren erregin
egin da Fabiola.

Eta Narbartek:

Igerri diot, Alfontso, egiya diyola,
beste gaiñekun etzan mintzatuko orla
Antxen pentsatutzen det zerbait badagola.

Narbarteri, edo edozein bertsolari ere berdin da, jarri egin behar zaio holako puntua! (Eta...egin da *Fabiola* neurritz ere gaizki dago gainera, *Fabiola* egiten ez bada, zortziko txikiak bigarren bertsoan sei silaba eskatzen baititu, eta hor ez daude sei, zazpi baizik).

Ez dago esan beharrik, Narbartek ez zekiela tutik belgatarren erregina zen Fabiola, ala Zeanuriko zekorra zen.

Xalbadorri, *Erromako zubia* gaia eman zioten beste txapelketa batean, Baxenafarroan *Ortzadarra* esaten dutela kontuan izan gabe. Zozketaz ego-
kitu zitzaion gaia, jakina.

² *Urola Kostako Hitzan* 2009.02.15: «Zer da gai-jartzea? Nola egin bertso-saio txar bat gaien erruz». Unai Elizasu eta Antoni Egañak, 2009ko otsailaren 18an, Azkoitian.

Eta beste eredu asko ere aipa genezake, noski. Geroko elkarrizketan atarako dira holakoak. Manuel Uztapidek bere «Lengo egunak gogoan II» liburuan zera kontatzen du, 59ko azaroaren 8an Eibarren egin zen txapelketa hartaz:

Sariketa bat izan zan Eibarren orain dala urte batzuek, eta gu ere an giñan. Ori San Pedro egunetik aparte zan, Untzagako plazan zan (San Pedro egunean beste jaialdi bat egiten baitzuten han), eta bazan jendea pranko. Sarrera ordaindu bearrik ere etzan, da Eibarren iñon baño gutxiago begiratzen zaió gauza orri; baña beintzat gauza nola zan esaten det.

Mobel edo Mogel edo orrelako izen bat ibilli zan an juradukoen ezpañetan. Guk, an giñan bertsolariak, ez genekigun gizon ori zer izan zan eta gutxiagorik ere, ta gaiian ez giñan sartu bertsolaririk iñor ere bear bezela.

Zazpi bertsolari juntatu giñan: Zepai, Mitxelena, Lizaso, Lasarte, Garmendia, Agirre ta ni. Bertsolariak iñork bear bezela gairik ibilli ez gendualako, ez piperrik ez gatzik etzuan eduki orduko sariketak.

Nik askotan esan det, eta berriz ere esango det, bertsolariak zenbat dakiten begiratuta gaiak jarri bear lirakela; baña juradukoak berentzat moduko gaiak jartzen dituzte askotan. Ez dakite gu zenbateraño motzak geran. Berak, geienak karrerako gizonak dira, eta guk ere jakin bear degula uste dute, berak bezela³.

Bakoitzari dagokiona

Baina gaijartzaille arruntak ere horixe ta bera egiten du askotan: bertsolariaren kutizi eta joeraz (eta jakituriaz) asko pentsatu gabe, gai ilun samarrak jarri, nahiz eta gaurko bertsolariak informazio gehiago duten lehengo haiek baino.

Eta jartzen den gaia jartzen dela, «hiru bertso gai honi buruz» agindu eta, aupa mutilak!, gaiak hiru bertsolarako eman dezakeela, bitarako ez duela ematen, edota bertsolariak gustura hartu badu, lau edo bost ere bota dezakeela pentsatu gabe.

³ Lengo egunak gogoan II.

Gai denak ez dute balio bertsolari guztientzat. Bertsolari bakoitzaren gustuak eta joerak ezagutu behar ditu gai-emaileak, eta nori berea ematen saiatu.

Gaia ematean begirazunak eta sinuek ere asko balio dute/zuten zenbaitekin. Adibidez, Joxe Lizaso zenari gaia jartzean, lasai-lasai burutik hanketara begiratu eta desapio-itxuran gaia emateak asko balio zuen, eta piztu egiten zen hura, eta desapioari desapioarekin erantzuten zion. Edota Azpillaga eta Joxe Oranda bikote apraposa zen gai jakin batzuetan, elkarri edozer esan eta bixi-bixi erantzun zuten haiek.

Nik hasieran esan dizuet ahaleginak egin arren ere ez nuela asmatzen. Gogoan daukat Azpeitiko Soreasan egindako bertso-saio batean bertsolari bat –Joxe Joakin Mitxelena zena– hasarretu egin zitzaidala, eta «gaiak jartzen denbora asko pasatu eta bertsolariari bi edo hiru bertso bakarrik botatzeko agintzen diozute!» esan zodala. Egun hartan, bengantzaz-edo, gaia eman eta «nahi adina bertso bota hitzak, Joxe Joakin» eskatu nion, eta bi bertso bota eta eseri egin zen.

Beste norbaitek «neri gairik txarrenak nola jarriko ibiltzen zinan beti», esan zidan urteak pasata gero hasarre, nahiz eta bazekien hori gezurra zela, gezur hutsa. Baina holaxe pentsatzeko adina eskubide bazuen hark ere.

Gogoz behintzat, gaiak eman nituen jaialdi bakoitzean bertsolariaren luzimenduari erreparatu nion beste guztien gaineratik. Eta zin egin dezaket hori hola zela, nahiz eta badakidan ez nuela asmatzen askotan. Bistan da.

Garai hartan, jaialdia txukun samar egin eta bertsolariak eta bertsozaleak gustura uztea zen lehenengo helburua, eta ez bertsolariei gai zailak jarriz haiek neurtzen ibiltzea. Inoiz etxeratu nintzen uste baino lasaiago, jaialdi txukun eta dotore semarra egin genuela ikusita; baina beti gelditu zitzaidan «zinesgarria ez den teatro» horren kezka. Oraindik ere, urduri jartzen naiz jaialdi haietako gajartzeaz gogoratzen naizen bakoitzean.

Bestalde, bakarkako gaietan-eta ohitura haundia izan da puntu luze (bederatzi puntuko) edo doinu jakinetara bertsolaria behartzeko. Zepai zena, adibidez, hasarretu egiten zen doinua aldatzera behartzen genuenean. «Zuek ari zerate bertsolaritza izorratzen!», esan zidan behin Idiazabalgo bere jatetxean. Zer pentsatua eman zidan.

Bertso-neurrirei buruz, berriz, zer esan? Ikustazua Basarrik zer zioen 1959ko azaroaren 8an Eibarren egin zen txapelketa hura zelaeta:

Txapelketa, Euskaltzaindiak antolatu zuen (A. Irigoyen), Juan Antonio Mogelen omenez; eta zazpi bertsolarik hartu zuten parte: Uztapide, Lasarte, Joxe Lizaso, Zepai, Garmendia (Ordizian txapeldun izana), J.J. Mitxelena eta Joxe Agirre Oranda (Aginagan txapeldun izana). Eibarko Unzagako plazan egin zen lehiaeta. Basarrik ez zuen parte artu nai izan.

Egun artako epai-maia, Antonio Arrue eta Koldo Mitxelena, Euskaltzainditik; eta Bordari, Antonio Zavala eta Juan San Martin.

Azkenengo saioan, bederatzi puntukoan kantatzeko agindu zien Irigoienek, eta berak ez zuela kantatuko erantzun zion Uztapidek, eta epai-maiak atzera jo bear izan zuen, lau puntuko bertsoa kantatzeko aginduz. Ala ere, Mitxelenak bederatzi puntukoa kantatu zuen, zertan ari zen arrastorik gabe.

Oso hasarre agertu zen hurrengo eguneko kronikan, gazteleraz:

En mi crónica del domingo, precisamente, decía yo que nunca se debía obligar a los bersolaris a utilizar la melodía de las nueve consonancias, o lo que de otra manera decimos, a cantar «versos de nueve puntos». Y recalaba que, en tal caso, el fracaso sería estrepitoso ante la imposibilidad de los bersolaris de vencer la gran dificultad. Mi extrañeza fue total en cuanto el jurado dio la orden de que los bersolaris cantasen en nueve puntos el tema obligado del día.

Y... ocurrió lo que yo me presentía. Que los bersolaris protestaron enérgicamente de la decisión y el jurado tuvo que revocar la orden.

Conociendo el complicado mecanismo de las estrofas de nueve puntos, en ninguna parte cabe esta exigencia. Sólo un bersolari cantó los nueve puntos y sin ninguna obligación de hacerlo, ya que el jurado había revocado la orden y se les había pedido que cantasen «versos de cuatro puntos.

Y el único que se atrevió con la estrofa de nueve puntos, la comenzó y la terminó, eso sí, pero sin mencionar el tema obligado y sin contenido eficaz⁴.

⁴ 2) La Voz de España, 1959.

Uztapidek, adibidez, onartzen zuen gaiak jartzea. Eta gehiago: «Gaiak asko errezten du bertsolariaren lana», aitortu zuen bere *Lengo egunak gogoan* liburuan⁵.

Gutxiengo baldintza batzuk

Ausardia behar litzake horretarako, eta ez diot inori leziorik eman nahi, gaijartzen goi-tituludun asko dago-ta gaur egun. Baina inork eman ez didan lizentzia hartu eta polbora berriro inbentatzen aritu gabe, gaijartzailearen gutxieneko baldintza batzuk hauexek izan litezkeela nago:

- a) Lehenengo bertsolari-sena behar du gai-jartzaileak ere, bestela...
- b) Gaia eman behar dion bertsolaria ongi ezagutu behar du gai-jartzaileak.
- c) Bertsolari bakoitzari dagokion gaia argi eta zehatz ematen saiatu behar du, bertsolariarekin batera gaian inplikatur eta bertsolariaren lana erraztuz.
- d) Bertsolaria luzitzeko moduko gaia ematen ahalegindu behar du batez ere gai-emaileak.
- e) Gaiak argia eta benetakoa behar du izan, gehiegizko loturata-tik alde eginez.
- f) Eta, hala ere, ahal denean, bertsolariak gai librean utzi behar dira, bertso-saio bakoitzerako hiru-lau bertsolari programatur.

Badakit pelotalekuetara edo antzokietara jendea erakartzeko programak haunditu eta puztu egin behar direla. Baina, ez ote dira nahiko hiru-lau bertsolari saio eder bat egiteko, bertsolariak ahalik libreena utzita?

Badakit jaialdiak arautu egin behar dirala, eta bertsolariari errazten zaizkiola bere lana gaiak emanez –hala aitortzen du Uztapidek berak–, baina... Garai bateko bertsolari zaharrek egingo zituzten saio libreak, Zepai eta Txapelek, Basarri eta Uztapidek, Mattin eta Xalbadorrek, Lizasok eta Lasartek,

⁵ Hain zuzen ere, maiatzaren 21ean Tolosan Antonio Zavalari egingo zaion omenaldian aurkeztuko da liburu honen berrargitalpena.

Agirrek eta Lazkanok, Azpillaga eta Lopategik eta beste hainbat eta hainbategen inork agindu gabe egiten zituzten saio haietaz gogoratzen naiz, eta... inbiria pittin bat sentitzen dut. Bai, badakit zahartzaroko ajeak izan ditezkeela hauek, baina nik ere neurea erreibindikatzeko eskubidea izango dut ba, ez?

A, eta konforme ez bazaudete, ahaztu dena eta aurrera, gure bertsolari-tzak segi dezan gero ere.

Uztapidek 100 urte

EUZKITZE, Xabier

Kazetaria eta Euskaltzaindiko Herri Literatura batzordekidea

Ez dakit nola konta
litekeen bi elez
zenbat aldiz oroitzen
naizen Manuelez.
Ta kantuz oroitzea
bidezkoa denez,
bizpahiru kantatuko
ditut gutxienez.

Manuel Uztapide,
Endoian jaioa,
hizketan egokia,
bertsotan iaioa,
erantzun zorrotzetan
bizkor arraioa,
beti haize freskoa
zekarren leihoa.

Atzetikan begira
hortxe zauzkat, maisu,
gorago zaude eta
makurtzen natzaizu.
Oraintxe mende laurden
itzali zinan zu,
baina gaur Zestoara
zeuk bildu gaituzu.

Ni ez naiz hain oparo
eta hain abila,
baina hauxe zan nere
ekarri umila.
Barruak eskatzen dit
isildu nadila.
Gora Uztapide ta
zuei esker mila!